
Uloga učitelja u prikupljanju i afirmaciji zavičajne baštine

Marija Buterin Mičić¹

Sažetak

Zavičajna baština promatrana kao zavičajno znanje ili zavičajna mudrost predstavlja važnu odrednicu identiteta ljudi i njihovog odgovornog odnosa prema okolini u kojoj žive i djeluju. Upoznavanjem zavičajne baštine ljudi ne upoznaju samo svoj zavičaj, njegovu prošlost, već na taj način mogu bolje upoznati sebe i ljude s kojima to zavičajno naslijeđe baštine. Obnovljeni interes za navedenu temu potaknut je učincima globalizacije s posebnim naglaskom na pojavu i širenje unificirane globalne kulture. Navedeno implicira promišljanje zavičajnog znanja i njegove uloge u životu ljudi pri čemu posebno važnu ulogu imaju učitelji. Inicijativa prikupljanja i proučavanja kulture i baštine, mjesta u kojem su učitelji živjeli i profesionalno djelovali, potaknuta je objavljivanjem *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* 1897. godine. Polazeći od navedenog, u radu se problematizira uloga učitelja u prikupljanju i afirmaciji zavičajne baštine te s njom povezane temeljne odgojne vrijednosti.

Ključne riječi: baština, identitet, učitelj, zavičaj, znanje.

Uvod

Globalizacija je realnost suvremenog društva. Gotovo da i nema područja ljudske djelatnosti u kojima nisu vidljivi učinci globalizacijskih procesa. Postavlja se pitanje jesmo li spremni za suočavanje s takvom realnošću, odnosno sa svim izazovima koji se vežu uz globalizacijske procese. Primjerice, razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija nesumnjivo je olakšao i pojednostavio proces upravljanja informacijama, odnosno uspostave i održavanja komunikacije na globalnoj razini. Međutim, virtualni karakter globalnog umrežavanja nerijetko je lišen izvornog konteksta koji prati određenu poruku i komunikaciju. Drugim riječima, udaljen je od stvarnog života i svih njegovih manifestacija. U tom smislu, upozorava se na opasnost gubitka lokalnog identiteta, a povezano s tim, i neadekvatnog odnosa prema životnoj sredini, koji se nerijetko može okarakterizirati kao neodgovorni odnos prema okolini, koji ne doprinosi održivosti. Isto se može sagledati iz perspektive onog što se prema UNESCO-u (1993) označava kao ograničeno i iskrivljeno viđenje svijeta.

---

¹ Marija Buterin Mičić, docentica na Odjelu za pedagogiju Sveučilišta u Zadru, Hrvatska

Još je početkom stoljeća Castells (2000) ukazivao na učinke koje dominacija informacijskih tehnologija u gotovo svim područjima života i rada ima na poimanje kategorije mjesta, s jedne strane i kategorije vremena, s druge. Za razliku od fizičkog svijeta, virtualni svijet nije detriminiran kategorijom prostora kao ni kategorijom vremena. Riječ je o dominaciji tzv. *prostora tokova* (*space of flows*) koji zamjenjuje prostor mjesta, odnosno pravu stvarnost te dovodi do gubitka osjećaja za *prostor određenog mjesta* (*space of place*). S druge strane, riječ je i o dominaciji tzv. virtualnog, odnosno *bezvremenskog vremena* (*timeless time*). Naime, vrijeme koje je predstavljeno kroz elemente trenutačnosti ima odliku lišenosti vremenske dimenzije. Riječ o tzv. bezvremenskom vremenu. Kao takvo, ne podržava osjećaj za povijesnost te se kosi s tradicionalnim poimanjem životnog tijeka. Upravo zbog toga dolazi do miješanja različitih, nerijetko nespojivih, prostornih i vremenskih elemenata. Isto rezultira stvaranjem svojevrsnog hibridnog prostorno-vremenskog kolaža koji je sastavljen od različitih kulturoloških elemenata, pri čemu se ono autohtono i lokalno dekontekstualizira i relativizira (Castells, 2000). Drugačije poimanje kategorija vremena i mjesta uslijed dominacije informacijsko-komunikacijskih tehnologija rezultira i udaljavanjem i otuđivanjem pojedinca od zavičajne baštine. U prilog tome ide tvrdnja Maroevića (2004) koji ističe kako kulturnu baštinu nije moguće smjestiti u klasifikacijske sheme informacijske paradigme jer kulturna baština po svojoj prirodi predstavlja arhiv ljudskog vremena shvaćenog u tradicionalnom smislu.

Javljanje uniformne globalne kulture koja je primarno vođena zakonima tržišne ponude i potražnje istovremeno dovodi do diskulturacije kao i komodifikacije kulture. Očuvanje zavičajnog (lokalnog) identiteta u kontekstu globalizacijskih procesa koji doprinose javljanju i širenju novog, globalnog identiteta predstavlja izazov. Širenju navedenog identiteta svako pridonosi sveprisutnost informacijsko-komunikacijskih tehnologija u svakodnevnom životu.

Globalizacijski identitet podrazumijeva i globalizirani način života koji ne ide u prilog očuvanju kulturne i zavičajne raznolikosti, odnosno različitosti načina života i svih njegovih posebitosti. Upravo nepoznavanje povijesnih spomenika, tradicija, običaja i drugih oblika kulturnog naslijeđa zavičaja dovodi do zanemarivanja i neadekvatnog odnosa spram njemu. Navedeno implicira važnost pedagoškog promišljanja zavičajne baštine na intrapersonalnoj i interpresonalnoj razini te za čovječanstvo u cjelini. Cilj ovog rada je problematiziranje uloge učitelja u prikupljanju i afirmaciji zavičajne baštine te s njom povezane temeljne odgojne vrijednosti.

Zavičajna baština kao zavičajno znanje (mudrost) i identitet

Prije samog određenja kulturne baštine, a samim time i zavičajne baštine, treba se referirati na određenje pojma zavičajnost. Isto se može sagledati kroz različite perspektive. Sa stajališta svakodnevnog života, pojam zavičajnosti podrazumijeva mjesto rođenja i odrastanja neke osobe. Međutim, zavičaj nužno ne predstavlja mjesto rođenja pojedinca, već podrazumijeva i određeni kraj u kojem pojedinac usvaja posebnosti kao što su, primjerice, narječje, dijalekt i dr.. Pojedinac se također veže uz mjesta u kojima nije rođen boraveći u njima. Lazarić i suradnice (2020) ističu da se poimanje zavičaja ne iscrpljuje samo kroz činjenicu da je pojedinac rođen u određenom mjestu, već da su „mjesta u kojima je osoba živjela i čije je običaje upoznala dio zavičajnosti jedne osobe, jer su sudjelovali u ‘stvaranju’ identiteta te osobe“ (Lazarić i sur., 2020: 362). Prema autoricama, zavičaj je dio jedinstvenog identiteta pojedinca te se u tom smislu može govoriti o zavičajnom identitetu kojeg čini govor, dijalekt, običaji, tradicija i/ili baštinski sadržaji, a za čiji su razvoj ključni kulturni identitet i kulturna pripadnost. Brojni autori naglašavaju ulogu baštinskih vrijednosti u razvoju identiteta (npr. Fulcher i Scott, 2011; Georgiveski i Žoglev, 2014; Reeves i Plets, 2016). Prema Rosandiću, zavičaj se može promatrati kao „emocionalnu, književnu, pedagošku, odnosno didaktičkometodičku kategoriju“ te ga se može definirati kao „domovinu u malom, osobnu domovinu“ (Rosandić, 1975: 9).

Baština se definira kao „ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara. Njezina glavna značajka je čuvanje i njegovanje svega što su nam preci ostavili kao kulturu, tradiciju, zavičajnu mudrost“ (Anić, 2009: 62). Može se uočiti da kulturna baština, a samim time i zavičajna baština, ne predstavlja samo skup ljudskih (ne)materijalnih tvorevina, već prepoznati skup vrijednosti koje su ljudi naslijedili od svojih predaka, odnosno onu baštinu koja je određena kulturnim sadržajnim usmjerenjem, značenjem nasljeđivanja vrijednosti i materijalnih svjedočanstava prošlosti, kao i potrebom djelatne upotrebe u sadašnjosti i njenog očuvanja (Maroević, 2004).

Kroz dodir s baštinom zavičaja, kao što su primjerice običaji, folklor, glazba, narodna književnost, spomenici, ostaci povijesnih građevina i dr., djeca i mladi se ne susreću samo s materijalnom, već i duhovnom ostavštinom svojih predaka, koja predstavlja svjedočanstvo vremena i prostora u kojem je nastala. Prema Dobroti i Kušević (2008) kulturna baština predstavlja poveznicu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ta ostavština je odraz pogleda na život, odnosno znanja, sposobnosti i vještina prethodnih generacija koje su živjele u određenom kraju, oblikovale se kroz materijalne i nematerijalne tvorevine koje su odraz njihovog načina života i koje kao takve služe životu u određenom kraju. U tom smislu, zavičajna baština može se sagledati, ne samo kao kulturna, već i kao odgojna vrijednost jer je u njoj sadržajno znanje i mudrost ljudi koji su živjeli, odnosno

žive u određenom kraju, području ili regiji. U tom smislu neosporna je važnost očuvanja i prenošenja zavičajne baštine određenog kraja, odnosno područja od strane pripadnika njezine zajednice mlađim generacijama te su ključna pitanja koliko se i na koji način to čini.

Kulturna baština, a time i zavičajna baština određenog područja ili kraja predstavlja pogled na život ljudi na određenom prostoru i određenom vremenu te u tom smislu predstavlja odrednicu njihovog identiteta. Budući da je čovjek društveno-povijesno biće, odnosno „biće kulture“ (Skledar, 2001), kulturna, a time i zavičajna baština predstavlja temelj identiteta, odnosno samoodređenja ljudi. Osim toga, ista predstavlja i „uporište ponosa članova zajednice“ (Pust Škrgulja, 2007). Budući da kulturna baština, kao i zavičajna baština uključuje pitanje identiteta, upravo upoznavanjem zavičajne baštine djeca i mladi ne susreću se samo s njezinim materijalnim i nematerijalnim manifestacijama, već razvijaju osjećaj pripadnosti zajednici i svijest o kulturi. U tom smislu, njegovanje i očuvanje identiteta koji se veže uz određeni kraj, odnosno zavičaj implicira uspostavljanje emocionalnih veza s mjestom u kojem pojedinac živi od najranijih dana. Naime, tijekom povijesti zajednice su prenosile dijelove identiteta na pojedince putem usmene predaje ili institucija. Pritom treba imati na umu da naša kulturna baština „uključuje mnogobrojne kulturne slojeve od prapovijesti do danas, etnički i kulturno vrlo različitih atribucija, pune dodira i prožimanja heterogenih utjecaja“ (Maretić i Caktaš, 2007: 92) što ukazuje na njezinu multikulturalnost, a time i potencijal za razvoj interkulturalnih odnosa s pripadnicima drugih kultura, pri čemu se kulturna različitost percipira kao komparativna vrijednost.

Prijetnju očuvanju zavičajne predstavlja tzv. kulturni imperijalizam. Prema Cifriću (2007) riječ je o stvaranju jedne monokulture, odnosno stvaranju jedne dominantne i vodeće kulture koja postepeno prerasta u jednu jedinu kulturu čovječanstva te tako guši raznolikost. Vrijednosti, norme, filmovi, glazba, prehrana, životni stil i ostali proizvodi kulture su ono što kulturni imperij pruža drugim kulturama s ciljem što većeg promicanja zapadnoeuropskog civilizacijskog modela modernizacije u stvaranju mogućeg „novog imperija“ (Cifrić, 2008). Upravo globalizacija potencira kulturnu hegemoniju u smislu kulturne globalizacije koja priprema teren za dominaciju ekonomije i tehnologije s ciljem uspostave kulturnog imperijalizma te se događa od zapada prema istoku (Cifrić, 2008).

Razina svijesti društva o potrebi zaštite baštine zavisi o postojanju senzibiliteta prema baštinskim sadržajima te postojanjem suodgovornosti svih. Isto se treba poticati od najranije dobi. Globalizacijom društva dolazi do svojevrstnog rastakanja tradicionalnih uporišta, odnosno do gubitka prethodnih značenja identiteta, koji su u prošlosti ljudima predstavljali polazišta u promišljanju zajednice i sebe samih (Babić, 2018).

Očuvanje i njegovanje identiteta na nižim razinama, kao što je zavičajni identitet, pretpostavka je za njegovanje i očuvanje identiteta na višim razinama. U tom smislu ističe se važnost osvještavanja potrebe očuvanja i njegovanja zavičajne baštine kao čimbenika našeg identiteta. Raznolikost kultura ima posebnu vrijednost jer implicira različitost iskustva i spoznaje. Očuvanje raznolikosti kultura podrazumijeva shvaćanje da se prvo treba očuvati kulturna tradicija, pri čemu treba imati na umu da se ona ne svodi samo na etnološku baštinu i folklor, već se njezine vrijednosti moraju afirmirati u modernom životu njenih pripadnika (Cifrić, 2008). U kontekstu javljanja globalnog identiteta koji se javlja kao nuspojava globalizacijskih procesa i koji predstavlja prijetnju u smislu gubljenja identiteta na nižim razinama, važnu ulogu imaju učitelji kao oni koji predstavljaju ključne čimbenike u procesu prenošenja baštine na mlađe generacije s ciljem poticanja želje za obnovom već pomalo zaboravljenih običaja i tradicija te izgradnje pravilnog odnosa prema baštini i osjećaja pripadnosti lokalnoj zajednici.

Uloga učitelja

Unutar Okvirne konvencije o vrijednostima kulturne baštine za društvo koju je donijelo Vijeće Europe (2005) navodi se obveza uključivanja elemenata kulturne baštine na svim obrazovnim razinama. Dvije godine kasnije, preciznije 2007. godine, Republika Hrvatska je donijela Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije Vijeća Europe. Nastojanja da se potakne pojedince na istraživanje i otkrivanje europske kulturne baštine te jačanje osjećaja pripadnosti zajedničkom prostoru Europe vezuje se uz 2018. godinu koja je proglašena Europskom godinom kulturne baštine vođena sloganom *Naša baština: spoj prošlosti i budućnosti* (Europski parlament i Vijeće Europe, 2017).

Na odnos prema zavičajnoj baštini, koji se najintenzivnije razvija tijekom djetinjstva i adolescencije, utječu brojni čimbenici. Isti se mogu sagledati kao zavičajno iskustvo koje pojedinci stječu tijekom života. Nakon obitelji kao mjesta primarne socijalizacije, odgojno-obrazovne ustanove imaju zadatak omogućiti učenicima stjecanje iskustva i razvoj kompetencija koje su nužne za upoznavanje i očuvanje zavičajne baštine. U tom smislu važan pokazatelj odnosa prema zavičajnoj baštini je zastupljenost zavičajnih tema, odnosno sadržaja povezanih sa zavičajem tijekom školovanja kao i načina na koji im učitelji i nastavnici pristupaju. "Budući da škola osim obrazovne uključuje i odgojnu funkciju, uvođenjem zavičajnih sadržaja u nastavni proces kod učenika se upravo postiže toliko željeni efekt potrebe za uspostavljanjem ravnoteže između vlastitih želja i potreba prostora, ali i potrebe očuvanja vlastitog identiteta kao značajne kulturološke odrednice" (Botić, 2009: 247).

Navedenom ne ide u prilog zanemarenost odgojnog djelovanja škole, određena organizacijska, materijalna i vremenska ograničenja zbog kojih navedene teme nerijetko ostaju marginalizirane. Sadržaji koji se odnose na zavičajnu baštinu pretežno su zastupljeni u nižim razredima osnovne škole. Kulturna baština se treba približiti najmlađima zato što je to doba kada se oblikuju temeljni pogledi na život (Pust Škrkulja, 2007). Povezivanje odgojno-obrazovnog procesa u školi sa životom u neposrednoj okolini u kojoj škola djeluje, odnosno zavičaju, predstavlja pedagoško utemeljenje važnosti uvođenja i jačanja zavičajnosti u kurikulum škole. „Zavičaj je mjera i model za sve što će se kasnije učiti” (Šimleša, 1975: 25). Polazeći od didaktičkog načela od poznatog i onog što je djetetu bliže, prema nepoznatom i daljem, prije postepenog upoznavanja prirodne i kulturne baštine zavičajne regije, a zatim i svoje države, učenici trebaju najprije upoznati baštinu vlastitog zavičaja (De Zan, 2005). Navedeno polazi od shvaćanja da razvoj i učenje djece treba promatrati u kontekstu, kako obiteljske kulture, tako i tradicijskih vrijednosti zajednice u kojoj živi (Whittington, 2004; Kostović-Vranješ, 2015; Huang i Liu, 2017).

Međutim, i vrijeme adolescencije bi trebalo biti vrijeme kada se nastavlja njegovanje takvih odnosa te se u tom smislu ističe potreba nastavljanja takve prakse u okviru srednjoškolskog odgoja i obrazovanja zato što je navedeno razdoblje karakterizirano intenzivnim sazrijevanjem mlade osobe – ne samo fizičkim, već i intelektualnim i emocionalnim (Pust Škrkulja, 2007).

Rezultati istraživanja koje su proveli Dobrota i Kušćević (2008) na uzorku učenika završnih razreda osnovne škole ukazali su da ispitanici, općenito promatrano, nedovoljno poznaju kulturnu i prirodnu baštinu vlastitog zavičaja. Unatoč tome što se tijekom nastave umjetničkih područja – likovne i glazbene kulture, učenicima pružaju mogućnosti za upoznavanje baštinskih, odnosno kulturnih sadržaja, u odgojno-obrazovnoj praksi im se pridaje izrazito malo pozornosti. Nadalje, također je utvrđeno da samo jedna trećina ispitanika iskazuje interes za upoznavanje baštinskih sadržaja. Autorice navedene rezultate tumače neodgovarajućim pristupom obradi takvih sadržaja u školi te ističu važnost integriranog pristupa navedenoj tematici, odnosno važnost implementacije takvih sadržaja unutar različitih nastavnih predmeta, posebice umjetničkih.

U kontekstu suvremenog školskog kurikuluma, unutar kojeg je prepoznata važnost sadržaja kulturne i prirodne baštine u odgoju i obrazovanju te njihovog uključivanja u sadržaje različitih nastavnih predmeta, mogu se razmatriti i rezultati istraživanja koje je provela Kušćević (2021). Naime, utvrđeno je da srednjoškolci nešto bolje procjenjuju vlastito poznavanje prirodne i kulturne baštine u usporedbi s učenicima završnih razreda osnovne škole. Također je utvrđeno da su obje skupine ispitanika, neovisno o stupnju obrazovanja, osrednje zainteresirane za baštinu Hrvatske te da ne iskazuju osobiti interes za posjećivanje

kulturnih institucija, iako iskazuju pretežno slaganje vezano za važnost njenog očuvanja

Problematika zavičajne baštine je po svojoj prirodi interdisciplinarna. Kao što ističe Botić (2009), zavičajni sadržaji impliciraju primjenu interdisciplinarnog pristupa, odnosno kroz više različitih aspekata ili nastavnih predmeta s ciljem stvaranja cjelovite slike zavičaja. Kako bi se stekla cjelovita kompleksna slika prostornog i vremenskog kontinuiteta zavičaja, zavičaj se ne bi trebao promatrati samo kroz prostornu dimenziju, već istu treba nadopuniti vremenskom, što implicira uključivanje zavičajne povijesti. Prema Roksandiću (2005), potrebno je ostvariti cjelokupan uvid u društvenu zbilju tijekom određenog povijesnog razdoblja, što se ne može ostvariti isključivo kroz faktografski pristup. Zato se ističe važnost lokalne povijesti i povijesti svakodnevice općenito pa tako i u odgojno-obrazovnom procesu. Navedeni pristup podrazumijeva znanja iz etnografije i etnologije, koja predstavljaju bitne odrednice zavičaja, odnosno zavičajnosti, te činjenicu da se identitet određenog prostora, bilo lokalni, bilo regionalni, najzornije može predstaviti posredstvom etnoloških elemenata (Bežen, 2005; Botić, 2009). Botić (2009) također ističe kako se stjecanjem cjelovitih spoznaja o prostoru u kojem pojedinac živi podiže ne samo razina kritičkog razmišljanja, već i odgovoran odnos prema vlastitom zavičaju.

Ivon (2002) ističe kako interdisciplinarna priroda kulturne baštine pogoduje primjeni takvih sadržaja u gotovo svim nastavnim predmetima, pri čemu se ističe važnost prepoznavanja takvog potencijala od strane nastavnika te da sukladno tome svoje predmete reorganizira polazeći od temeljnih vrijednosti baštine i kulture zavičaja. Riječ je o tzv. baštinskom pristupu koji podrazumijeva takvu odgojno-obrazovnu praksu u kojoj se prilikom upoznavanja sadržaja različitih nastavnih predmeta referira na kulturnu baštinu (Patrick, 1992; Ivon, 2002) pri čemu se upoznavanje iste ne može svesti na verbalno prenošenje činjenica.

Važnost uloge učitelja u prikupljanju i afirmaciji zavičajne baštine može se povezati s Radićevom *Osnovom za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897). Riječ je o projektu istraživanja ne samo materijalne, već i duhovne i socijalne kulture naroda s ciljem prikupljanja i zapisivanja građe (opisi života, običaja i misli). Pod narodnim blagom podrazumijevali su se produkti ne samo manualnog već i intelektualnog rada.

O tome svjedoče neki od sačuvanih zapisa učitelja koji se čuvaju u arhivu Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Riječ je učiteljima koji su djelovali kao suradnici Akademije i zapisivači etnografske građe prema Radićevoj *Osnovi*. Neki od njih, kao što su Štefanija Bernas-Belošević, Rade Bosnić, Bogdan Krčmarić, Juraj Milaković, Pavao Wölfl i Stjepan Žiža, koji su pored opisa prirode (njezinog utjecaja na život ljudi) i materijalne kulture (sve ono što ljudi rade i prerađuju), unutar opisa duhovne kulture ostavili zapise o školskom životu temeljem iskaza ljudi koji su živjeli u mjestima iz

kojih su dolazili njihovi učenici. Unatoč otežanim uvjetima (neimaština, ratne okolnosti, česti premještaji, slab materijalni položaj u učiteljstvu), navedeni zapisi svjedoče o njihovom angažmanu u prikupljanju i opisivanju narodnog života i običaja.²

Djelujući kao sakupljači i zapisivači etnografske građe, uključujući i one o školskom životu, učitelji su mogli bolje razumjeti kulturni kontekst u kojem njihovi učenici odrastaju i žive, kao i kontekst svoje profesionalne uloge. Budući da je određeni fundus njihovih zapisa očuvan, oni mogu poslužiti i danas za preoblikovanje prakse u suvremenim školama u kojima djeluju učitelji koji teže afirmaciji zavičajne baštine. Zapisi mogu poticajno djelovati na način da učitelji u suradnji s učenicima preuzmu aktivnu ulogu u sustavnom prikupljanju, odnosno afirmaciji baštine zavičaja, a time i s njom povezanih odgojnih vrijednosti. Uvođenje zavičajnih tema, odnosno zavičajnih sadržaja u okviru odgojno-obrazovnog procesa utemeljuje se na odgojnim zavičajnim vrijednostima te shvaćanja da se upravo očuvanjem posebitosti zavičajne kulture i tradicije djeluje poticajno kod djece u smislu razvoja ljubavi i interesa za lokalnu zavičajnu baštinu, zavičajni govor, tradicijske zanate, dječje igre, običaje, priče i sl. upravo u okruženju njihova odrastanja, odnosno u njima poznatom okruženju (Lazarić i sur., 2020).

To podrazumijeva poticanje interesa za razumijevanje i istraživanje vlastitog zavičaja, odnosno zavičajne baštine, uspostavljanje veza sa svakodnevnom životom učenika te cjelovit angažman (intelektualni, afektivni, fizički, društveni) učitelja i učenika. Učenicima se treba omogućiti da istražuju o pojedinoj temi kroz sva područja razvoja. Proučavanje zavičajne baštine se ne smije svesti samo na istraživanje činjenica i podataka, već treba predstavljati učenje koje doprinosi spoznajnom, tjelesnom i emocionalnom razvoju (Kuščević, 2021). Iako predavačka nastava ima svoju ulogu u uvođenju u teme zavičajnosti i baštine, ona ne bi smjela dominirati.

Zavičajne teme moguće je realizirati kroz redovnu nastavu te kroz programe izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti. Prema Botić (2009), zavičaj predstavlja našu neposrednu okolinu i prostor za učenje, svojevrsnu učionicu izvan učionice, stoga zavičajna (izvanučionička) nastava ima važno mjesto u cjelokupnom odgojno-obrazovnom procesu. S obzirom na njihovu interdisciplinarnu prirodu, zavičajni sadržaji se trebaju spoznati cjelovito, odnosno multisenzorno. Upravo je na vizualnom iskustvu utemeljen čovjekov odnos prema kraju u kojem provodi svakodnevni život (Bell, 2009). Unutar odgojno-obrazovnog sustava učenici

² Budući da učiteljski rukopisi o školskom životu temeljem Radićeve *Osnove* do sada nisu u potpunosti istraženi, navedeno je poslužilo kao motiv za istraživanje navedene temu u okviru institucionalnog projekta Sveučilišta u Zadru pod nazivom „Politike zapisivanja etnografske građe 1897.–1954. Učitelji kao stvaraoci etnografskog znanja“.

upoznaju kulturu vlastitog naroda kao promatrači te kao aktivni dionici predajne baštine (Lazarić i sur., 2020).

Jedan od najznačajnijih oblika izvanučioničke nastave je terenska nastava koja predstavlja neizostavni dio odgojno-obrazovnog procesa zavičajne problematike. Ona omogućuje izravnu interakciju učenika i prostora (zavičaja) koji ih okružuje. Botić (2009) također naglašava važnost projekata u implementaciji zavičajnih tema u nastavi pri čemu se posebna pozornost posvećuje suradnji škole i različitih institucija na lokalnoj razini. Cilj takve suradnje je afirmacija zavičajne tematike i baštine. Zavičajne teme moguće je realizirati kroz redovnu nastavu te kroz programe izvanškolskih i izvannastavnih aktivnosti i to kroz učeničke projekte u zavičajnoj nastavi osnovnoškolskih programa ali i posredstvom zavičajnog muzeja, učeničkih zadruga koje njeguju baštinu kraja (Šiljković i Bertić, 2007). Bavljenje tematikom zavičajne baštine uvelike ovisi o spremnosti i sklonosti pojedinih učitelja i nastavnika koji iste najčešće realiziraju u okviru odgovarajućih izvannastavnih aktivnosti. Učenje o zavičajnoj baštini može se odvijati (unutar ili izvan učionice ili škole) radom na raznim projektima ili istraživanjima. U odgojno-obrazovnim ustanovama pomoću projekata zavičajne baštine može se istraživati arhitektonsko nasljeđe, običaji, kao i nematerijalno duhovno dobro kao što su folklor, ige, glazba, ples i jezik (Čukelj, 2009). Nadalje, tu su i aktivnosti van skupine ili učionice u neposrednom okruženju s ciljem otkrivanja okoline koja nas okružuje. Navedene aktivnosti podrazumijevaju posjete muzejima, izložbama, kulturno-povijesnim građevinama, šetnje i izlete (Kušćević, 2021). Djeci se također treba omogućiti aktivno sudjelovanje, izravan ili neizravan dodir sa sadržajima zavičajne baštine, pozitivna i poticajna komunikacija sa svim dionicima odgojno-obrazovnog procesa kao i partnerstvo sa stručnjacima vezano uz temu koja se obrađuje (Kušćević, 2021).

Naime, aktivnosti usmjerene na prikupljanje i afirmaciju zavičajne baštine mogu pridonijeti bogatijem iskustvu učenika, a time i njegovom boljem razumijevanju kulture, jezika, tradicije i brojnih drugih aspekata određenog zavičaja i njegove baštine. Takve aktivnosti i projekti mogu pomoći učenicima da nauče više o svojoj zavičajnoj baštini te da time bolje shvate vlastito kulturno nasljeđe. Učenje o drugačijim zavičajima i njihovim baštinama, utvrđivanje njihovih sličnosti i razlika doprinosi poticanju kritičkog razmišljanja kod učenika, što im pruža priliku da izgrade drugačiju perspektivu iz koje mogu promatrati baštinu drugih zavičaja u odnosu na svoju vlastitu, ne u terminima bolje ili lošije, vrijednije ili manje vrijedne, već drugačije.

Učitelj treba omogućiti aktivan susret učenika i baštine u neposrednom okruženju u kojem živi te poticati želju da upozna običaje, spomenike, autentična mjesta, rukotvorine, odnosno zavičajnu baštinu. Prenošenje poruke sadržane u zavičajnoj baštini treba se odvijati na zanimljiv način uz aktiviranje učenika. Naglasak se stavlja na uspostavljanje odnosa, vrijednosti i emocije,

afektivnu i emocionalnu dimenziju. Sve to zahtjeva drugačije uloge učitelja i učenika i načine poučavanja. Riječ je o učiteljima i učenicima kao istraživačima zavičajne baštine. Kroz suradnju i aktivne oblike učenja moguće je osvještavati značaj i koristiti zavičajnu baštinu u vlastitom životu. Učenici trebaju aktivno sudjelovati u istraživanju, očuvanju i osvještavanju važnosti zavičajne baštine, istu otkrivati u neposrednoj životnoj stvarnosti, čime se omogućuje radost istraživanja, otkrivanja i stvaranja, poticanje intelektualnih čuvstava, stvaranje kvalitetnih međuljudskih odnosa. Direktnim kontaktom sa zavičajnom baštinom koju djeca mogu vidjeti, osjetiti, doživjeti, učenje se odvija brže i lakše. Tijekom rada s neposrednim elementima kulturne baštine kod djece se javlja iskustveno učenje koje prate emocije i trajno pamćenje (Bruner, 2000).

Upoznavanje zavičajne baštine podrazumijeva istraživački rad djece, njihovu aktivnu ulogu i samostalnost. Proučavanjem različitih izvora, promatranjem predmeta, razgovorom sa stanovnicima dolazi do konstruiranja znanja, usvajanja vrijednosti i formiranja pozitivnih stavova. Važnost istraživačko-spoznajnih aktivnosti općenito, pa tako i upoznavanja zavičajne baštine, polazi od shvaćanja djeteta kao bića koje je sposobno samostalno istraživati vlastitu okolinu vodeći se pritom interpersonalnom motivacijom i radoznalošću (Bruner, 2000). Upravo izloženost sadržajima zavičajne baštine može poticati razvoj njihovih interesa i želju za istraživanjem. Poticanje samostalnog učenja o kulturnoj i zavičajnoj baštini kod djece može imati pozitivne ishode u smislu izgradnje svijesti o njoj te njihovog aktivnog uključivanja u suživot vlastite lokalne zajednice (Kuščević, 2021).

Zavičaj se najbolje upoznaje njegovim otkrivanjem i istraživanjem jer sam zavičaj predstavlja poticaj na istraživanje i otkrivanje. Istražujući i otkrivajući vlastiti zavičaj pojedinac upoznaje njegove vrijednosti. Kroz njegovanje zavičajnosti u školi dijete se još jače povezuje s neposrednom okolinom u kojoj živi, odnosno sa svojim zavičajem, njegovim jezikom, pričama, pjesmama, pomalo zaboravljenim vještinama, tradicijama. Kao takav, zavičaj predstavlja potencijal za uspostavljanje čvrste veze između obitelji i škole.

Učenici bi također trebali osvijestiti utjecaje globalizacijskih procesa na formiranje odnosa ljudi prema zavičaju i njegovoj baštini. Škole trebaju biti mjesto stvaralačkog susreta sadašnjosti sa prošlošću u funkciji budućnosti, odnosno očuvanja zavičajne baštine koja aktivira svijest i savjest pojedinca. U tom smislu kompetencije koje su nužne za očuvanje zavičajne baštine podrazumijevaju osvještavanje važnosti očuvanja zavičajne baštine u kontekstu negativnih učinaka globalizacije kao i izgradnju pozitivnih odnosa prema životnom okruženju.

Zaključak

Poteškoće u uspostavljanju afirmativnog odnosa prema zavičajnoj baštini mogu se sagledati iz perspektive negativnih učinaka globalizacijskih procesa. Očuvanje identiteta na višim razinama podrazumijeva njegovanje i očuvanje identiteta na nižim razinama kao što je to zavičajni identitet. Potreba njegovanja pravilnog pozitivnog i odgovornog odnosa prema zavičajnoj baštini te pravilnog načina njenog prenošenja na mlađe generacije proizlazi iz činjenice da ona predstavlja temelj ljudskog samoodređenja, odnosno identiteta. Upoznavanjem zavičajne baštine djeca i mladi ne upoznavaju samo brojne povijesne činjenice i način života, već izgrađuju osjećaj pripadnosti te se uključuju u lokalnu zajednicu. U tom procesu važnu ulogu ima škola, odnosno učitelji.

Riječ je o interdisciplinarnoj problematici te se postavlja pitanje jesu li učitelji osvijestili mogućnost primjene elemenata zavičajne baštine u poučavanju različitih nastavnih predmeta. Također se postavlja pitanje dostatnih kompetencija učitelja za preuzimanje uloge istraživača zavičajne baštine kao i onih koji takvu ulogu nastoje izgraditi kod samih učenika. Realizacija takve nastave nesumnjivo podrazumijeva opsežne pripreme i nestandardne uvjete realizacije nastave te uloge učitelja i učenika. U tom smislu ističe se važnost suradnje s kulturnim ustanovama, udrugama i pojedincima koji njeguju zavičajnost kao što su, primjerice, muzeji i kulturno-umjetnička društva i pojedinaca koji kroz sabiranje i istraživanje zavičajne baštine doprinose njezinom očuvanju. Kroz istraživačke projekte učenici i učitelji mogu preuzeti ulogu istraživača i afirmatora različitih kulturnih elemenata zavičajne baštine. Na taj način mogu stvoriti cjelovitu sliku zavičaja u kojem žive, oblikovati osjećaj pripadnosti i ponosa te ih potaknuti na uključivanje i aktivno djelovanje s ciljem njegovanja i promicanja zavičajne baštine. Zahvaljujući *Osnovi za prikupljanje i proučavanje građe iz narodnog života* Antuna Radića učitelji su imali priliku djelovati kao sakupljači, istraživači i zapisivači narodne građe, o čemu svjedoče sačuvani rukopisi koji se odnose na etnografsku i folklorističku građu, odnosno opise o životu, običajima i razmišljanjima ljudi. Djelujući kao sakupljači etnografske građe, mogli su bolje razumjeti zavičaj i njegovu baštinu. Sačuvani zapisi mogu poslužiti kao poticaj za promišljanje preoblikovanih praksa u suvremenim školama s ciljem afirmacije zavičajne baštine.

Na kraju, važnost zavičajne baštine može se sagledati polazeći od sljedećeg citata „(...) tko je iskorijenjen iz svoje kulture i njezine baštine taj je iskorijenjen iz života“ (Jelić, 1999: 37).

Popis literature

1. Anić, V. (2009). *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
2. Babić, D. (2018). Talijani u požeško-slavonskoj županiji između asimilacije i očuvanja identiteta. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 7, 177–196.
3. Bell, M. M. (2009). *An Invitation to Environmental Sociology*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
4. Bežen, A. (2005). Zavičaj i zavičajnost u znanosti i obrazovanju. *Školski vjesnik*, 54 (3-4), 183-194.
5. Botić, J. (2009). Rijeka Krka i Nacionalni park Krka u funkciji zavičajne nastave. *Godišnjak Titius*, 2 (2), 239-251.
6. Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.
7. Castells, M. (2000). *The Rise of Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture* vol 1. Oxford: Blackwell.
8. Cifrić, I. (2007). Raznolikost kultura kao vrijednost. *Socijalna ekologija*, 16 (2-3), 185-214.
9. Cifrić, I. (2008). Imperij ili zajednica? Homogenizacija i raznolikost kultura u kontekstu globalizacije i identiteta. *Društvena istraživanja*, 17 (4-5), 773-797.
10. Čukelj, Z. (2009). Mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja o prirodnoj i kulturnoj baštini u osnovnim školama Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija*, 18 (3-4), 267-288
11. De Zan, I. (2005). *Metodika Prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Dobrota, S., Kušević, D. (2008). Zavičajna baština šibensko-kninske županije - refleksije u nastavi glazbene i likovne kulture. *Godišnjak Titius*, 1 (1), 259-272.
13. Fulcher, J., Scott, J. (2011). Socialization, Identity and Interaction in Sociology. In: *Sociology*. Oxford: Oxford Univesity Press.
14. Georgievski, P., Žoglev, Z. (2014). Uloga kulture u formiranju osobnog i društvenog identiteta u procesu socijalizacije. *Godišnjak Titius*, 6–7 (6–7), 517–528.
15. Huang, T. H., Liu, Y. C. (2017). Science Education Curriculum Development Principles in Taiwan: Connecting with Aboriginal Learning and Culture. *Euroasia: Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13 (5), 1341–1360.
16. Ivon, H. (2002). Temeljne vrijednosti baštine u odgoju i obrazovanju. U: R. Bacalja (ur.), *Živa baština*. Zadar: Visoka učiteljska škola u Zadru, 157-167.
17. Jelić, J. (1999). *Identitet*. Zagreb: D.S.M Grafika.
18. Kostović-Vranješ, V. (2015). Baština – polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. *Školski vjesnik*, 64 (3), 439-452.
19. Kušević, D. (2021). Stavovi i razmišljanja učenika o prirodnoj i kulturnoj baštini. *Školski vjesnik*, 70 (2), 159–176.
20. Lazarić, L., Drandić, D., Bruner, A. (2020). Zavičaj u odgoju i obrazovanju djece predškolske dobi. *Knowledge*, 40 (2), 361-366.
21. Maretić, M. i Caktaš, J. (2007). Zavičajna baština u funkciji očuvanja hrvatskog identiteta. U: A. Mrkonjić (ur.), *Zavičajna baština - HNOS i kurikulum*. Split: Književni krug Split, 87-96.
22. Maroević, I. (2004). *Baštinom u svijet*. Petrinja: Matica hrvatska.

23. Odluka Europskog parlamenta i Vijeća Europe (2017). Službeni list Europske unije L 131/1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017D0864> (pristupljeno 20. 9. 2023.)
24. Patrick, J. J. (1992). *Heritage Education in the School Curriculum: Defining and Avoiding the Pitfalls*. National Trust for Historic Preservation.
25. Pust Škrkulja, V. (2007). Baština u školi, popularizacija sustavne skrbi za baštinu zavičaja u manjoj lokalnoj sredini - iskustvo iz Ivanić Grada. U: A. Mrkonjić (ur.), *Zavičajna baština: HNOS i kurikulum*. Split: Književni krug, 202-223.
26. Radić, A. (1897/1997). Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena/Dom i svijet, sv. II*.
27. Reeves, K., Plets, G. (2016). Cultural Heritage as a Strategy for Social Needs and Community Identity. U: W. Logan, M. N. Craith, U. Kockel (eds.), *A Companion to Heritage Studies*. Malden: John Wiley & Sons, 203–214.
28. Rosandić, D. (1975). Za afirmaciju načela zavičajnosti u nastavi književnosti. U: M. Kalčić (ur.), *Zavičajna književnost u nastavi*. Žminj: Čakavski sabor, 9–17.
29. Roksandić, D. (2005). Zavičajna povijest: pojmovni izazovi. *Školski vjesnik, 54* (3-4), 195-204.
30. Skledar, N. (2001). Čovjek i kultura: uvod u socio-kulturnu antropologiju. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za sociologiju. Zaprešić: Matica hrvatska.
31. Šimleša, P. (1975). Načelo zavičajnosti kao aspekt povezanosti škole sa životom. U: M. Kalčić (ur.), *Zavičajna književnost u nastavi*. Žminj: Čakavski sabor, 19–28.
32. UNESCO (1993). *Classroom Use of Artistic and Cultural Heritage*, https://obra-gruesa.cultura.gob.cl/wp-content/uploads/2019/08/1983_classroom-use-of-artistic-and-cultural-heritage.pdf (pristupljeno 21. 10. 2023.)
33. Šiljković, Ž. i Bertić, D. (2007). Zavičaj u nastavi prirode i društva. U: A. Mrkonjić (ur.), *Zavičajna baština – HNOS i kurikulum*. Split: Književni krug, 315-326.
34. Whittington, V. (2004). Independence and Interdependence in Early Childhood Services. *Australian Journal of Early Childhood, 29* (1), 14–21.

Rukopisi iz Stare zbirke Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti:

1. Štefanija Bernas-Belošević, *Mrzlo Polje Žumberačko – Geografsko-povijesni i etnografski prikaz* (SZ 248, 1940-1941).
2. Rade Bosnić, *Ljubina* (SZ 113b, oko 1908, 1911-1915); *Selo Pedalj* (SZ 127a, 1909); *Život i narodni običaji Sela Stupnice* (SZ 127b, oko 1909); *Selo Gage* (SZ 127c, oko 1911); *Selo Kosna – narodni život i običaji* (SZ 127d, 1919).
3. Bogdan Krčmarić, *Etnografski materijal iz Smiljana* (SZ 98, temeljem zapisa može se zaključiti da je rukopis zaprimljen 1900).
4. Juraj Milaković, *Etnografski i folkloristički materijali iz Leotovanaca blizu Petrinje* (SZ 76, prije 1898)
5. Pavao Wölfl, *Etnografski materijal iz Vinice kraj Varaždina* (SZ 64, 1897-1898).
6. Stjepan Žiža, *Materijal iz Istre (Rovinjsko Selo)* (SZ 72e vol. 2., 1881-1899)

THE ROLE OF TEACHERS IN THE COLLECTION AND AFFIRMATION OF NATIVE HERITAGE

Abstract

Native heritage viewed as native knowledge or native wisdom represents an important determinant of people's identity and their responsible relationship to the environment in which they live and act. By getting to know their native heritage, people not only get to know their homeland, and its past, but in this way, they can get to know themselves better and the people with whom they inherit that native heritage. Renewed interest in the mentioned topic is stimulated by the effects of globalization with a special emphasis on the emergence and spread of a unified global culture. The aforementioned implies consideration of native knowledge and its role in people's lives, in which teachers play a particularly important role. The initiative to collect and study the culture and heritage of the place where the teachers lived and worked professionally was prompted by the publication of the *Basis for collecting and studying materials on folk life* in 1897. Based on the above, the paper examines the role of teachers in the collection and affirmation of native heritage and related educational values.

Key words: heritage, identity, teacher, homeland, knowledge